

Kratek pregled zgodovine gozdov v Zasavju

Gozdovi Trboveljske premogokopne družbe in veleposestniški gozdovi na Dobovcu

Tomaž KOČAR*

UVOD

Povezanost med rudniki in gozdovi je bila nekoč veliko večja in pomembnejša, kot je danes. Rudarji so les potrebovali za opornike v rovih in jamah, rabili so ga za taljenje rude – neposredno za drva ali posredno za izdelavo oglja. To je bilo sicer vezano na fužine, se pravi na predelavo rude, vendar še vedno v tesni povezavi z rudarstvom. Organizacija gozdarske službe na Kranjskem je bila prvotno – od druge polovice 16. stol. dalje vse do leta 1783 spojena z rudarstvom, nato je prešla na okrožne urade (Gozd. vestnik – 1959, št. 7/8, str. 253, inž. F. Sevnik: Pomembnejši gozdarski strokovnjaki na Slovenskem v preteklosti). Tako kot so gozdni redi urejevali gospodarjenje in druge zadeve v zvezi z gozdovi, tako so rudniški redi urejali vse pravice, posege in delovanje v zvezi z rudarstvom, ponekod in v nekaterih obdobjih pa so posegali tudi na področje gozdarstva (na Kranjskem npr. Ferdinandov rudniški red iz leta 1539 – Ferdinand I., 24. julij 1539 – ter pozneje nov red iz leta 1575). S temi redi so si rudniki zagotovili dobavo lesa za svoje potrebe. Tudi državna uprava v Jugoslaviji je npr. po propadu avstroogrske monarhije povezala ti dve panogi v enem ministrstvu (ministrstvo za gozdove in rudnike).

Nekdaj velike gozdne površine je človek vedno bolj krčil, lahko rečemo uničeval, in poraba lesa je vedno bolj naraščala. Posebno se je to odražalo v okolici večjih mest odnosno naselij, kjer so les potrebovali predvsem za kurjavo. Tudi obrt in porajajoča se industrija sta veliko prispevali

k povečani porabi lesa: steklarstvo, topilnice, plavži, vse vrste gradenj in podobno. V avstrijskih deželah, ki so jim v pretežni večini pripadali naši kraji, so vladarji gozdovom posvečali že zelo zgodaj veliko pozornost (številni gozdni redi iz srednjega veka!). Povečana zaskrbljenost zaradi vse večje porabe lesa in krčenja gozdov se je kazala že v obdobju vladanja cesarja Karla VI., stopnjevala pa se je ob vladanju njegove hčerke, cesarice Marije Terezije in njenega sina Franca Jožefa II. Uporaba premoga, ki je začel resneje nadomeščati les (v Angliji že v 17. stol.), je vplivala tudi na posamezne uredbe imenovanih cesarjev habsburške krone. Tako zasledimo priporočila glede uporabe premoga v letih 1766 oziroma 1789. V tistem obdobju so cene lesa naraščale in predvsem v velikih mestih v monarhiji (Dunaj, Praga) so zgodaj začeli za kurjavo poleg drv uporabljati premog. Tudi razni obrtniki in apnenice ter opekarnice so začeli uporabljati premog, leta 1806 tudi že neka steklarna v Avstriji. Oblasti so spodbujale iskanje in izkop premoga. V naših krajih, konkretno iz Spodnje Štajerske, poročajo o odkritju premoga že v drugi polovici 18. stol. (1767 – okolica Šoštanja).

NEKAJ IZ ZGODOVINE PREMOGOKOPOV V ZASAVJU

Predeli okrog Trbovelj in Zagorja so bili poseljeni že v davnini (keltske in rimske izkopanine). Za Iliri, Kelti in Rimljani, kot prvotnimi prebivalci, so te kraje kmalu poselili Slovani – Slovenci. Premog so na območju Trbovelj »odkrili«¹ okrog leta 1801, vendar se proizvodnja zaradi neugodnih transportnih razmer ni izplačala. Leta 1825 so v Trbovljah zgradili steklarno (brata Maurer) in 1869 še eno, ki pa je obratovala le

* T. K., dipl. inž. gozd., Gozdno gospodarstvo Ljubljana, 61000 Ljubljana, Tržaška 2, YU.

do leta 1873. Tudi ceste so začeli graditi v teh krajih (1820–1840), da bi dosegli »državno«
cesto Dunaj–Ljubljana–Trst (zgrajena v 1. pol. 18. st.). Gradnja železnice Dunaj–Trst pa je popolnoma spremenila tok življenja in posredno tudi obliko te pokrajine. Skozi Savsko dolino so zgradili železnico v obdobju 1847–1850; prvi vlak je z Dunaja v Celje pripeljal 2. 6. 1846, v Ljubljano pa 16. 9. 1849. V Trbovljah so zgradili več apnenic in opekarn, ki so proizvajale gradbeni material za gradnjo te proge. Te naprave pa so seveda potrebovale za kurjenje peči premog in les. Tako je železnica postala glavni odjemalec premoga za lastne potrebe (za kurjenje parnih kotlov lokomotiv; izključno s premogom so kurili na lokomotivah že od leta 1851 dalje) in kot posrednik za prevoz – prodajo v druge predele. Zaradi poznejšega velikega povpraševanja po tem energetskega viru (razmah industrije), so opravili v teh predelih v obdobju 1850–1859 obsežne geološke raziskave, ki so jim sledile znanstvene študije v letih 1859–1882. Že v letu 1838 je začela v Trbovljah delovati šola, ki je delovala do leta 1873.

Lastništvo premogovnikov v Trbovljah

Nemška rudarja, ki sta leta 1801 odkrila plast premoga, sta po naključju omenila najdbo nekemu advokatu na Dunaju in ta je postal skupaj z nekaj družabniki prvi lastnik dela zemljišč na območju Trbovelj. Ta advokat je bil Maurer iz dunajskega Novega mesta. Podelitveno listino rudarskega urada so dobili 10. nov. 1804., kopali pa so premog gotovo že leto prej (v listini so navedene jamske mere po rovih). Očeta Maurerja sta nasledila leta 1823 njegova sinova. Tudi država (montaski erar) nastopi kot lastnik dela premogokopov (1847). V letih 1820–1840 so zgradili cesto iz Trbovelj v Savinjsko dolino in pri tem je veliko prispeval Maurer. Leta 1840 je znašal obseg prvotnih in dokupljenih parcel že več kot 33 oralov (18,99 ha), od tega kar 23 oralov (12,23 ha) gozdov. Od erarja je kupila rudniško posest v Trbovljah na dražbi leta 1867 skupina Ljubljancev, ki je ustanovila (1869) rudarsko družbo Vodestollen Gewerkschaft (med družabniki tudi bratje

Kozler). Od njih kupi 3. jan. 1873 rudarsko posest pravkar ustanovljena (30. 12. 1872) trboveljska premogokopna družba (TPD) – delniška družba z nemškimi in po letu 1875 oziroma 1880, tudi s francoskim kapitalom. Tudi Maurerjeva (poročena z dr. Pongratzem) proda celotno posest 3. 2. 1873 za 2 milijona gld. Wiener Bankverein, ta pa takoj (24. 3. 1873) za 2,5 milijona gld. naprej TPD. TPD opusti apnenice in steklaro v Trbovljah in te objekte premesti v Zagorje ter Hrastnik. V letih 1869 in 1870 so zgradili od rudnika do žel. postaje Trbovlje 2660 m dolgo rudniško železnico (konjska vleka, od 1. 2. 1883 pa lokomotiva). Leta 1876 je zaposlovala TPD (obe bivši rudniški posesti) že 1666 delavcev, ki so nakopali 2.838.120 centov premoga. Do 1. 1924 je bil sedež TPD na Dunaju, odtlej pa v Ljubljani.

Rudnik Zagorje:

O premogu okrog Zagorja piše že Valvazor (Slava vojvodine Kranjske, 1689); 1736 pa sporoča krajevna oblast od tam deželni vladi v Ljubljano, da so našli premog, 1755–60 ga že koplje ljubljanski industrialec, Leopold baron Raigersfeld. Resneje se loti izkopa premoga v Zagorju šele 1795–96 Leopold Ruard. Vsled dragega prevoza so s prodajo premoga težave. Leta 1802 zgradi ljubljanski kanonik Karel Pinhaki (vsestranski človek!) v Lokah pri Zagorju tovarno vitriola. Skupaj z bratom Jožetom kopljeta premog v bližini tovarne in ga uporabljata pri proizvodnji vitriola (kupcev za premog ni!). Država zgradi v Toplicah pri Zagorju 1803–1804 steklaro in koplje premog za potrebe te tovarne. Oboje kupi od države 1821 J. B. Schwartz, ki je že 1818–19 kupil Pinhaklovo rudniško posest. Schwartz večino te posesti proda l. 1839 Viktorju Ruardu (lastnik premogokopov v Rajhenburgu-Senovo in tudi drugih rudnikov). Vso njegovo posest, razen Mojstrane pa že leta 1840 kupi njegov tast J. Atzl, ki 1842 ustanovi družbo Gewerkschaft am Savestrom zu Sagor. Ker premog ne gre v prodajo, zgradijo 1843 v Toplicah svinčarno, v Lokah pa cinkarno (na mestu opuščene Pinhaklove steklarne). V letih 1809–1813 je Zagorje pod francosko oblastjo. Do

sredine 19. stol. se promet odvija po Savi: čolni s premogom, steklom, lesom, ogljem, cinkom in svincem (Zagorje ob Savi – pristanišče), 1849 pa je skozi te predele že zgrajena železnica. Do 1842 je rudnik Zagorje v lasti posameznikov, takrat pa osnuje Ruardov tast Atzl že imenovano družbo. Leta 1866 zgradijo do ž. p. Zagorje 3100 m dolgo rudniško železnico na konjsko vleko (1878 preurejena v ozkotirno, od okt. 1887 je vagone vlekla lokomotiva, 1873 kupi posest TPD).

Rudnik Hrastnik, Ojstro:

Hrastnik: Prvi začetki izkopa premoga segajo v leta 1807–1822; 1845 baron Bruck ustanovi delniško družbo Triester Steinkohl-gewerkschaft zu Hrastnigg und Doll (po I. 1860 sta last Tržičanov tudi kemična tovarna in steklarna), 1852 zgradijo rudniško železnico do ž. p., 1874 kupi rudnik družba Kohlenindustrie Verein Wien, 1883 pa TPD. Kemična tovarna obratuje od leta 1860, njena podružnica v Celju pa od 1890. Steklarno, ki je bila v gozdu na sev. pobočju Lisce – Jurklošter (okrog 1790) in pozneje

(okrog 1802) prenešana pod graščino (poznejši samostan) Jurklošter, leta 1860 »preneše« ing. Heider v Hrastnik. Na mestu prejšnje steklarne Jurklošter pa zgradijo papirnico, ki pa jo kmalu opustijo in zgradijo žago, poznejše lesno podjetje, po letu 1920 preneseno k Savinji, blizu izliva Gračnice, kjer je tovarna še danes (1970). (Gozd. vestnik, 1970, 5/6, str. 182 in 184).

Ojstro: 1853–1854 – družba z Jurijem Rauferjem, 1877 postane lastnik Karel Sarg, ki 1885 oziroma 1896 v celoti odproda posest TPD.

Premogovnik Kočevje:

Izkopavanja v letih 1847–1849, TPD kupi rudnik 1885.

Rudnik Rajnenburg (Senovo):

Na Reštanju kopljejo premog že v začetku 19. stol., lastnik Viktor Ruard; rudnik kupi tast Atzl 1840; sledi neka družba; 1852 kupi A. Miessbach z Dunaja, 1862 H. Drasche, 1881 E. Geipel, 1886 grof E. K. Oppersdorf; 1904 kupi TPD, ki prva vpelje na tem kraju racionalno proizvodnjo; dnevni

»Krištandol« – gozdovi nad Trbovljami

kop teče do leta 1928. (V Rajhenburgu so živeli znani menihi cisterjanci-trapisti: sir, čokolada!).

Rudnik Laško: Huda jama in Brezno:

Leta 1807 že kopljejo premog, delno so lastniki domačini, delno erar.; 1868 kupši rudnik Henrik Drasche – vitez H. D., bogat dunajski industrialec, ki je leta 1880 kupil od tržaške firme Zündl-comp. tudi graščino Jurklošter in rudnik Brezno pri Laškem, graščino predvsem zaradi pripadajočih gozdov. Že naslednje leto (1881) pa proda oboje Edvardu Geipelu, kateremu se pridruži sin E. G. ml. Ta dva zgradita z Breznega do Rimskih Toplic železnico za prevoz premoga iz rudnika in lesa iz Jurklošterskih gozdov. Geipel ml. proda rudnik TPD leta 1890, graščino pa 1897 F. Sladoviču. (Gozd. vestnik 1970, 5/6, str. 184.)

Dokler ni bila zgrajena železnica z Dunaja vsaj do Ljubljane, so premog zaradi visokih stroškov prevoza zelo težko prodali. Z izgradnjo železnice pa prodaja in z njo proizvodnja – izkop, stalno naraščata. Vi-

dez pokrajine se vsled rudarjenja naglo spreminja; prebivalstvo se seli iz okolice v rudarska središča: Zagorje, Trbovlje in Hrastnik zaradi zaposlitve, posamezne kmetije na območju premogokopov pa izginjajo. Leta 1880 so na območju današnjega Zagorja živeli le 2603 prebivalci, 1968 pa že 6701; V Trbovljah v sredini 16. stol. – 1036, okrog leta 1820 – 1540 prebivalcev, sredi 19. stol. pa 1966 prebivalcev. Ob koncu 19. stoletja govorimo o »revirjih« (delavstvo; po letu 1889 že prve stavke, 1890 praznovanje prvega maja kot delavskega praznika).

Na spremembo pokrajine pa ni vplivala samo izgradnja železnice, pač pa celotno delovanje v zvezi z izkopom premoga (udori zaradi rudniških jaškov, krčitve gozdov vsled raznih presek in deponij jalovine, posebno pa dnevnih kopov). Kot je na eni strani premog nadomestil les kot energetski vir, tako je »padel« marsikateri gozd vsled rudarjenja, vendar se površine izkrčenih gozdov, odnosno količine posekanega lesa ne morejo primerjati z izkopanimi količinami premoga.

Vinski vrh nad Kisovcem: udori, usadi, razpoke ipd. so posledica rudarjenja globoko pod zemljo (vse slike: l. 1980, foto Tomaž Kočar)

	Površina gozdov (ha)				skupaj
	veljavnost gg. načrta	lesno proizvodni	lesno proizvodni z omejitvami	trajno varovalni	
Čemšenik	1981–1990	52,46	*	–	52,46
Hrastnik	1985–1994	55,83	126,46	49,89	225,16
Trbovlje	1987–1966	3,65	58,22	51,38	113,25
Zagorje	1987–1996	23,25	9,13	23,90	56,28
		135,19	193,79	118,17	447,15
Skupaj					
%		30,2	43,4	26,4	100,0

* V letu 1981 lesnoproizvodni gozdovi še niso bili deljeni v kategoriji brez omejitve in z omejitvijo lesne proizvodnje!

Gozdovi

»Rudniški gozdovi« v ljubljanskem gozdnogospodarskem območju so danes naslednje površine:

1. gozdovi in druga zemljišča, ki so jih rudniki nakupili v 19. stol. (kmetijske površine so večinoma pogozdili s smrekjo in z borom, deloma macesnom);

2. po 2. svetovni vojni nacionalizirane

Vinski vrh nas Kisovcem: razpoke na površju zaradi rudarjenja

posamezne gozdne parcele. Del t. i. rudniških gozdov je po letu 1946 prevzelo v upravljanje in gospodarjenje Ministrstvo za gozdarstvo in pozneje gozdno gospodarstvo; z delom teh gozdov pa še vedno upravljajo in gospodarijo rudniki (REK EK DO Rjavega premoga Slovenije). Na območju, kjer gospodarji z gozdovi GG Ljubljana, ima REK EK naslednje gozdove, ki so zajeti v naštetih gg enotah:

Stanje gozdnih površin »po katastru« (po podatkih REK EK v letu 1990):

Kataster Trbovlje: površina gozdov – ha

Občina	ha
Zagorje	89,8517
Hrastnik	188,5688
Trbovlje	197,1364
Skupaj	475,5569

ZGODOVINA UREJANJA GOZDOV

Prvi gozdnogospodarski načrt gozdov, last TPD, je bil sestavljen leta 1902 in ni ohranjen. Revizija tega načrta, ki naj bi jo izvedli tik pred izbruhom 1. svet. vojne (konec aprila – začetek maja 1914) je bila zelo površno izvedena ali pa je sploh niso napravili (opazka v GG načrtu za obdobje 1935–1944).

Adolf Widra, obratovodja rudnika Trbovlje oziroma gozdni upravitelj poroča 9. 5. 1934 o gozdovih rudnika Trbovlje naslednje (iz gozdnogospodarskega načrta rudnika Trbovlje, 1935–1944): od 620 ha gozdov – stanje v letu 1902 – je danes (leta 1934!) teh površin manj, saj so del gozdov izkrcili v obdobju 1924–1934 zaradi dnevnih kopov in deponij jalovine (»sipine«). Poleg gozdov rudnika Trbovlje so gozdove imeli tudi drugi rudniki v sklopu TPD: Zagorje, Kočevje, Rajhenburg (danes Brestanica). Ti gozdovi so se pred 2. svet. vojno nahajali v štirih

»šumarskih srezih«: Celje, Krško, Litija in Kočevje. V Celjskem (Savinjska dolina) je bil gozd rudnika Trbovlje, imenovan Hödlwald, in gozdovi rudnika Laško v Libojah. V Krškem srezu so imeli gozdove: rudnik Trbovlje v Podmeji in Marija Reki (do leta 1934 celjski srez!), dalje rudniki Hrastnik (gozdovi Brezno in Huda jama), Laško in Rajhenburg ter cementarna Židani most. V srezu Litija se je nahajal gozd rudnika Trbovlje (k. o. Zagorje, Bevško – vse na desni strani potoka Trboveljščica) ter vsi gozdovi rudnika Zagorje. V srezu Kočevje pa so bili vsi gozdovi rudnika Kočevje.

Adolf Widra dalje poroča o neskladju površin po katastru in v naravi, kar je predvsem posledica velikih in hitrih sprememb okolja zaradi rudarskih posegov (dnevni kopi, jalovina in razne rudniške naprave). Ker je TPD plačevala davek po katastrskem stanju kultur (veliko plodnih površin – kmetijska zemljišča in malo neplodnega – rudniki, jalovina), so na odlagališča jalovine sadili v obdobju 1925–1934 bor in akacijo, del teh površin pa so dali svojim delavcem v najem za obdelavo v vrtove in njive.

Kontrolo nad gozdovi, v katerih so gospodarili (t. i. »navadni«, danes lesnoproizvodni gozdovi) in nad »zaščitnimi (varovalni)« gozdovi, so vršili srezki šumarski referenti. Za gozdove, ki so jih poškodovali (načeli) plazovi, dnevni kopi in preseki za daljnovo vode ter žičnice pa je TPD dobila od oblasti dovoljenje za krčitev (niso bili podvrženi gozdarskim zakonom). Za krčitvena dovoljenja pa so zaprosili tudi za gozdne predele, za katere so menili, da bodo v prihodnje »trpeli škodo« zaradi rudniških naprav (predvideni dnevni kopi, deponije za jalovino i. p.). Nadzor in gospodarjenje pa je bilo pepušeno rudnikom tudi na malih gozdnih površinah, ki so ostale neizkrčene med rudniškimi naselbinami (ostanki gozdov).

Letni etat leta 1902 je znašal 680 m³ iglavcev in 296 m³ listavcev, skupno 976 m³ (1,57 m³/ha). Starostna struktura sestojev po velikosti je bila naslednja (stanje leta 1914):

Razred	1	2	3	4	Skupaj
starost – let	0–20	21–40	41–60	61–80	
površina – ha	284	164	94	78	620 ha
%	46	26	15	13	100 %

Letni prirastek je bil ocenjen na 767 m³. Upravitelj Widra ugotavlja, da je bil ta prirastek izredno nizek in ni ustrezal rastiščem (bonitetam) in da ga niso pravilno izračunali, kot tudi ne lesne zaloge (ne leta 1902, ne v reviziji leta 1914). Višina lesne zaloge na površini 620 ha vseh gozdov je znašala le 30.680 m³, kar je le 49 m³/ha, medtem ko izkazujejo podatki iz leta 1914 samo za gozd Marija Reka in Hödl (182 ha) 15.932 m³ lesne zaloge in 508 m³ povprečnega letnega prirastka. Za gozd v Marija Reki navaja tudi količino posekane lesne mase (glavni in vmesni donosi) v obdobju 1915–1943 (19 let): 35.388 m³ iglavcev in 137 m³ listavcev, kar je za 133 % prekoračen etat, ki je bil predpisan z 800 m³ letno. Precej gozdarskih izrazov (pojmov) je v načrtu iz leta 1934 napisano v nemških izrazih, kot npr. Pflegehebe – negovalne sečnje. Altersklassen Verhältniss – površine po starostnih razredih, sestojsinsko razmerje, Umtriebszeit – obhodnja, Vorrath – lesna zaloga, Zuwachs – prirastek, Schluss – sklep, Bloesen – goljave itd. Glede na škodo, ki jih povzročajo veter, sneg in lubadar, načrtovalec priporoča negovalna dela in prebiralne sečnje. Ker potrebujejo rudniki jamski les, predlaga načrtovalec obhodnjo 50–80 let.

Tudi za gozdove rudnika Zagorje so izdelali gg načrt z veljavnostjo 1936–1945 (Adolf Widra – gozdni upravitelj, Franc Čuk – upravitelj gozdov rudnika Zagorje ob Savi, sicer višji jamomerec in M. Vraničar – absolvent gozdarstva). Od 349 ha še v k. o. Potoška vas (11 ha), Ržiše (9 ha) in Černšenik (3 ha), vendar je na 41 ha že bil dnevni kop in so odlagali jalovino. Predvidevali pa so krčitev še na 23 ha gozdov v k. o. Loka, Potoška vas in Zagorje. Največji gozdni kompleks je v k. o. Kotredež, imenovan Jelovica (»veliki gozd v Znojilah«). Gozdni predel Kisovec je precej manjši, drugo pa so posamezne parcele ali manjše skupine parcel. Rudniško posest – zemljišča so v glavnem kupili leta 1874. Del gozdov so odkupili skupaj s kmečkimi posestmi, ki so bila prodana zaradi raznih »težav«: Naglav, Lanišnik, Strnišnik oziroma Strešnik, graščina Gamberk – danes razvaline blizu Ržiš. Sicer pa je Gamberk pomembna zgodovinska dediščina: grad na vrhu griča ima

zanimivo 800-letno zgodovino. To je bilo poleg Svibna kot matice eno od središč, od koder je izhajala rodbina Galle (Gal, Galio, Gallenberg). Nastanek tega gradu romanskega tipa sega v obdobje druge polovice 13. stol. Prvi iz te rodbine Ostrovrharjev se na naših tleh omenja sicer že sredi 12. stol., grad sam pa 100 let pozneje. Gamberška gosposčina je obsegala nekaj velike površine: na severu vse do Čemšeniške planine, na vzhodu območje vseh pritokov Kotredeščice, na zahodu in jugu pa dolini Medije in Orehovice. Na tem območju so živeli tudi kosezi – kmetje svobodnjaki. Med mnogimi lastniki gradu je bila tudi TPD, zadnjemu (Grahek) pa je grad začel propadati leta 1876. (Varstvo spomenikov-zbornik, letnik 30, Ljubljana, 1988, G. Makarovič: Pričevanja romanskega gradu Gamberka o stanovanjski kulturi, str. 125–162).

Nakupe gozdov in drugih kmetijskih posesti je TPD zaključila okrog leta 1900. Med drevesnimi vrstami teh kupljenih gozdov so prevladovali bukev, smreka in jelka (krajevna imena: Jelovica, Bukovje, Javor itd.). V letih med 1. sv. vojno (1914–1918) so posekali na 125,20 ha gozdnih površin 100,60 ha na golo. Tam rastejo kulture, leta 1935 stare 1–20 let. Te obsežne sečnje so opravili zaradi povečanega izkopa premoga, oziroma onemogočenega dovoza jamskega lesa po železnici. Posekano lesno maso je rudnik v celoti porabil za lastne potrebe (žaga-polnojarmanik, 3 km od ž. p. Zagorje), transportna razdalja lesa do žage je bila največ do 10 km. (Leta 1935 so znašali zaslužki sezonskih sekačev v gozdovih rudnika Zagorje 13 din od posekanega m³, za spravilo in prevoz lesa do rudnika oziroma žage pa so zaslužili od 25 do 50 din za m³.)

Z gozdovi je upravljalo ravnateljstvo rudnika Zagorje s podrejenim gozdarjem, ki je imel izpit za gozdno pomožno tehnično osebje. Uporabljali so katastrske karte, pomanjšane na merilo 1 : 5760. Lesno zalogo so ugotovili s polno premerbo vseh nad 30 let starih sestojev od vključno 10 cm prsnega premera dalje. Leta 1936 so načrtovali za prihodnje 10-letno obdobje golo-seke kot način gospodarjenja in umetne obnove s smreko, deloma z macesnom, na

slabih rastiščih pa s črnim borom (nabava sadik v banovinskih drevesnicah). Načrtovali so tudi nego nasadov ter redčenja (večkrat, a z nizko intenziteto). Na 223,79 ha gozdnih površin so ugotovili lesno zalogo 20.336 m³ listavcev (91 + 24 = 115 m³/ha) ter letni prirastek 910 m³. Etat so določili v višini 876 m³ letno, obhodnjo pa na 60 let (za pridobivanje jamskega lesa). Iz revizije (31. 12. 1944) so razvidne površine, ki so jih posekali na golo in posadili s smreko. V evidenci so vpisane tako sečnje in umetne obnove pred 2. svet. vojno in med njo, pa tudi sečnje in umetne obnove v obdobju takoj po koncu 2. svet. vojne (v letu 1945 oziroma 1949). Listavce so »predelali« v oglje. Pogozdili so tudi nekaj negozdnih površin (1936–1945: 5,34 ha – 18.170 kom. smreke). Sečenj in obnov oziroma pogozdovanj nista preprečili niti prva niti druga svetovna vojna.

Kaj piše o rudniških gozdovih Inž. Anton Šivic

(Gozd. vestnik, 1968, št. 3/4, str. 116–123)

Površina gozdov TPD je pred 2. svetovno vojno znašala 1368 ha. Gozdovi so bili v sedmih političnih okrajih. Za nekatere gozdne predele so bili pred 2. svetovno vojno sestavljeni gozdnogospodarski načrti, in sicer:

gozdovi rudnika

Liboje: 35 ha, etat – 100 m³

Trbovlje: 188 in 77 ha, etat – 965 m³

Hrastnik: 177,50 ha, etat – 250 m³

Laško: 87,60 ha, etat – 250 m³

vsi štirje z veljavnostjo 1935–1944 ter rudnika Zagorje: 1936–1945, 349 ha, etat – 800 m³; (op.: Skupna površina naštetih gozdov »po Šivicu« znaša 914 ha in etat 1565 m³. Kje se je nahajalo ostalih 454 ha gozdov!? Savinjska dolina?). Del gozdov TPD je danes v ljubljanskem gozdnogospodarskem območju. S pretežnim delom teh gozdov gospodarijo in upravljajo še vedno rudniki (REK EK) – ca. 450 ha, del teh gozdov pa je bil dodeljen Gozdnemu gospodarstvu Ljubljana (npr. gozdna predela Kisovec in Jelovica, kot največji zaokroženi gozdni površini in še druge gozdne površine). Preostale gozdne površine, nekdanja

last TPD, ki danes ne spadajo v Ljubljansko GGO pa so bile:

Gozdovi rudnika Kočevje (k.o.: Kočevje, Mahovnik, Rajhenau in Željne), gozdovi cementarne Dovje-Mojstrana (k.o. Dovje), del gozdov rudnika Trbovlje (k.o. Marija Reka), gozdovi cementarne Zidani Most (k.o. Širje) in gozdovi rudnika Laško, razen k.o. Marno in Sv. Štefan, danes Turje (k.o.: Sv. Neža, Sv. Krištof, Sv. Jedert, Belovo, Plazovje in Zabukovca). (Op.: imena k.o., ki so navedena v oklepajih, so iz obdobja takoj po 2. sv. vojni in so danes preimenovana.)

Del gozdov, kot je že navedeno, so izkrčili zaradi »rudniškega delovanja«, del izkrčenih površin pa so že tudi pogozdili, se pravi vrnili gozdu, del kmetijskih površin so prav tako spremenili v gozdne – pogozdili.

Samo za primerjavo in predstavbo navedenega (nepreverjen) podatek o porabi lesa za potrebe rudnika Laško, v katerem naj bi v prvih letih po 2. svet. vojni porabili za opornike tudi prek 40 m³ lesa dnevno (Nedeljski dnevnik, Lj., 13. maja 1990).

Podrobnejša osvetlitev problemov na prostoru, ki ga je obvladovala v Zasavju TPD, je prikazana v obširnih delih pokojnega prof. Janka Orožna: Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola I. iz leta 1958, in Zgodovina Zagorja I. iz leta 1980, kjer omenjeni avtor takole piše o gozdu in lesu v zvezi s premogovniki (Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola, str. 405): v začetku, ko so še premog kopali po površini (dnevni kop), je bila poraba lesa majhna. Pozneje, ko se je težišče dela preneslo v jame, so potrebe po lesu rasle. Na območju Kisovca in Kotredeža se je izkop premoga v 60. letih 19. stol. vedno bolj povečeval, z njim pa potrebe po lesu. Mesečno so porabili kar 600–1000 m³ lesa, predvsem jelovine, ki so jo dobili iz bližnjih gozdov. (Zgodovina Zagorja I., Zagorje, 1980; str. 220). Leta 1885 je bila poraba lesa 5× večja kot leta 1880. Do leta 1878 rudnik sploh ni dovažal lesa z železnico in tudi kupoval ga ni na panju. Potrebe po lesu so krili kar kmetje domačini, ki so jim ga dovažali. Leta 1884 pa so že kupili od domačih kmetov 874.200 m³ lesa (op.: visoka številka!!?); s splavi so ga pripeljali 4157,18 m³; na panju so ga kupili,

posekali in večino pripeljali v Trbovlje z železnico 4157,18 m³ (op.: verjetno tiskarska pomota, saj je količina pripeljana s splavi, ista!); od lesnih trgovcev in velikih domačih kmetov pa so ga kupili še nadaljnjih 2082,95 m³. S splavi je les prihajal z litijske strani (dolžinski les). Pristanišče je bilo pod železnim mostom, od tam pa so ga zvezli s konji na breg in dalje na dve skladišči (pri bivši steklarni na desni strani potoka in na Vodah pred upravnim poslopjem). Tudi les s Kuma so vozili s splavom čez Savo vse do leta 1902, ko so zgradili tik pod trboveljsko žel. postajo most. Gradil ga je inž. Kirschlager, čigar žena je imela na Lontovžu nad Dobovcem obsežne gozdove. Za prevoz blaga čez most so pobirali mostnino. Les, pripeljan z železnico, je bil praviloma dolg 4 m, da so ga lahko vozili z rudniškimi vozički (gibljivi). »Normalna« progga je vodila od cementarne čez most, tam pa je bil odcep rudniške proge. V 70. letih 19. stol. je nabavo lesa za rudnike vodil inšpektor Vencelj Bittner, in sicer za vse premogovnike v okolici Trbovelj in celo za istrski Krapanj pri Labinu, ki je takrat tudi spadal v sklop TPD. Bittner je sklepal kupčije z graščinskimi upravami in večjimi kmeti po vsej Sp. Štajerski pa tudi po Koroški in Kranjski. Marsikateri gozd je kupil na panju in ga dal sam posekati ali pa je najel podjetnika, da je opravil posek. Prvi gozd, ki ga je posekal na ta način, je bil leta 1880 graščinski gozd na Poganiku pri Litiji, last Welfarta. V njem so sekali več let in les spravljali do Trbovelj po Savi, žgali pa so iz njega tudi oglje. Za nakup in odpremo lesa iz Zg. in Zahodne Koroške je TPD pridobila stalnega zastopnika (Franc Ehrlich, sicer župan Ukovice v Kanalski dolini) za skoraj 20 let. Sprva je prejemal redno plačo, pozneje le provizije. Pomembni so bili nakupi lesa na škofijskem veleposestvu v Zg. Savinjski dolini. Prva pogodba je bila sklenjena leta 1902. Škof A. B. Jeglič je veliko gradil in je bil vedno v denarnih stiskah. Leta 1906 je sklenil s TPD pogodbo, po kateri je dobil kredit – 100.000 kron in obljubil, da ga bo vračal z lesom. Jamstvo je imel pri zavarovalnici Gresham in The Mutual. Lesa pa ni dobavljal redno pa tudi zavarovalnina je imela zamude.

Cene lesa: 1886 so plačevali na ž.p.

Prevalje 4 gld. za m³, 1890 na ž. p. Zidani Most po 5 gld., 1894 pa 5–6,60 gld., leta 1900 v Trbovljah pa že 7 gld. za m³. Šef nabave Bittner je umrl leta 1899 in delo je prevzel Adolf Hušter, ki pa ni tako vestno opravljaj posle kot Bittner.

Leta 1883 so zgradili poleg lesnega skladišča žago (tam je prej stal steklarniški drobilec kremenca), tj. na levemu bregu potoka; nasproti žage na desnem bregu pa je ob cesti stala lopa za cementni lapor. Na žagi so namestil podtočno kolo, ki je preprečevalo premogu, ki ga je nosila s seboj voda, da bi ga mašil. Žago so leta 1900 podrl in zgradili novo na parni pogon (lokomobila in gater z zmogljivostjo 1 m³ na uro).

TPD je imela tudi lastne gozdove, in sicer Trboveljski rudnik: velika Reka – 183 oralov 786 kv. sežnjev (105,60 ha), kjer je bil poseben gozdni nadzornik z nazivom poduradnika. Ker so bili to zaščitni gozdovi (varovalni), in niso v njih nič sekali, so se lepo zarastli. Med 1. sv. vojno, ko je bila nabava lesa zelo otežkočena, so jih načeli. Les so dvigali na sedlo s posebno dvigalno žičnico. Poseke so takoj zasadili. TPD je kupila leta 1891 od Franca Hödla (Gratz) velik gozd pri Sv. Lenartu, tj. onstran Partizanskega vrha (Sv. planine) za 11.000 gld. Sicer pa so imeli svoje gozdove tudi rudniki Hrastnik, Liboje in Brezno-Huda jama. Od avgusta 1883 do 1897, ko je bil ravnatelj v Trbovljah Martin Terpotitz, so te gozdove upravljali iz Trbovelj. Tudi zanje so dobro skrbeli, a med 1. sv. vojno so jih izkoriščali. Celotna gozdna posest Trbovelj, Hrastnika, Liboj in Brezno-Huda jama, je znašala 984 oralov 1581 kv. sežnjev (566,83 ha) (ni podatka o letu!). TPD je imela med 1. sv. vojno pri preskrbi z lesom velike težave. Železnico so zaprli za civilni promet, enako ob izbruhu vojne z Italijo, splavi z lesom niso smeli pristajati ne v Trbovljah ne v Hrastniku, ampak samo v Radečah in Krškem. Pozneje je oblast zopet dovolila prevoz lesa z železnico, a težav s tem ni bilo nič manj. Les je bilo doma težko dobiti. Na Osterniku (k. o. Sv. Marko) so kupili gozd od Roša (nekaj 1000 m³ lesa). Les so iskali vsepovsod: v Koroški, Srednji in Zgornji Štajerski, Goriški, Bosni, Srbiji in Romuniji. Z železnice so ga vozili s konji, ker so z rudniško železnico vozili druge tovore. Ob

največji stiski so začeli sekati v svojih gozdovih v Reki, ki so jih do takrat čuvali. Gozdarska hiša v Podmeji (bivša Podmenikova), je služila za stanovanje delavcev. Leta 1916 so iz gozdov na sedlo zgradili vzpenjačo, navzdol pa so vozili les z vozovi. Tudi betonske podpore v jamah so skušali uporabljati, a se niso obnesle. Leta 1916 je TPD kupila od Žagarja z Jesenovega (Jelševica) »Naglavovo« žago, ki je stala ob Kotredeščici v bližini soteske Tajne. Tu so potem žagali les iz Jelovice (Zgodovina Žagarja ob Savi I., Žagorje 1980; str. 196).

O lovu: Leta 1883 je TPD hotela za svojo celotno trboveljsko posest dobiti poseben lov. V vlogi na občinski svet je ravnateljstvo poudarjalo, da jim pripada lovska pravica v smislu lovskega zakona iz leta 1849, saj znaša popolnoma zaokrožena ali arondirana rudniška posest 297 oralov 186 kv. sežnjev (171,58 ha), po posesti TPD pa je možno priti še na nadaljnjih 147 oralov 693 1/4 kv. sežnjev (84,84 ha), poleg 103 oralov 213 1/2 kv. sežnja (59,35 ha) izoliranih parcel, ki jih je namerala TPD z nakupi združiti s preostalo posestjo. Oblast ni dala dovoljenja TPD za lov, saj je bila trboveljska rudniška posest le delno gozdnata. Februarja 1899 je nastopil kot ravnatelj obrata v Trbovljah Robert Drasch iz Koroške, strojni oziroma rudarski inženir. Drasch se je prav tako trudil, da bi dobila TPD lasten lov. Uprava na Dunaju ga je pri tem podpirala, še posebno, ker je okrajno glavarstvo ukinilo občinski lov. Ob inšpekciji (obisku) rudnikov v Trbovljah leta 1903 je centralni ravnatelj Martin Terpotitz Draschu izvedbo o lovu preprečil. Drasch je bil namreč strasten lovec, Terpotitz pa preresen za tako zabavo. Rudnik je dobil lasten lov šele leta 1910 (Velika Reka), 1912 pa tudi v trboveljski občini.

Tako o gozdu, lesu in lovu profesor Orožen.

OBDOBJE PO 2. SVETOVNI VOJNI

Potem, ko so po koncu 2. sv. vojne rudniki bivše TPD še vedno gospodarili z vsemi svojimi gozdovi, pa so del teh gozdov sredi leta 1946 predali v upravljanje in gospodarjenje Ministrstvu za gozdarstvo.

Imetje TPD je bilo po 2. sv. vojni z agrarno reformo razlaščno (okrajna komisija za agr. reformo v Trbovljah; opr. št. 511, št. vpisnika 55; 13. avg. 1946). V zapisniku, ki je bil sestavljen 29. julija 1946 v prostorih uprave rudnika Trbovlje (navzoči iz Ministrstva; inž. D. Cerjak, inž. B. Žagar ter inž. R. Hartman, iz TPD: dr. I. Murko, M. Križman, S. Šentjerc, F. Čuk, A. Roglič, inž. M. Cerovac, od Okrajne komisije za agrarno reformo: P. Kurnik, J. Umek, za državno gozdno upravo Litija: S. Mlakar, L. Jeliničič) so za revirje Hrastnik, Zagorje in Trbovlje po katastru navedene posamezne parcele, ločeno po k. o., na katerih se nahajajo gozdovi, pa tudi »mešane kulture«; skupna izmera je znašala okrog 640 ha (639,83 ha). Rudniki so obdržali del gozdov, ki so bili potrebni za nemoteno obratovanje (gozdovi nad rudniškimi rovi, območja za deponije, za odvodnjavanje, za rudniške naprave – izvozni in zračni rovi, jaški, prometne naprave – železnice, pota, mostovi, vodne zgradbe in drugo). Z »oddanimi« (drugimi) gozdovi je potem gospodarila gozdna uprava Litija, ki je bila neposredno odgovorna Ministrstvu za gozdarstvo vse do ustanovitve GG Ljubljana 1947/48. To je potem prevzelo te gozdove v upravljanje in gospodarjenje. Vsled spreminjanja občinskih mej in sporov glede upravne razdelitve ter pripadnosti, je občina Trbovlje te gozdove v januarju 1956 dodelila GG Brežice, 1. 1. 1960 pa jih je spet prevzelo GG Ljubljana, ki jih ima še danes.

Leta 1958 je bil sestavljen gg načrt za gozdni predel Jelovica (1958–1967), ki ga je izdelala urejevalna služba GG Brežice. 289 ha teh gozdov, ki so bili po 2. sv. vojni nacionalizirani (bivša last TPD in posamezne nacionalizirane gozdne parcele), leži v k. o. Kotredež (po katastru: 275,70 ha gozdov) in v k. o. Ržiše (po katastru: 12,41 ha gozdov). S polno premerbo na 110 ha in krogi – vzorčna metoda na 130 ha, so v letu 1957/58 ugotovili lesno zalogo 33.190 m³ iglavcev in 9.239 m³ listavcev oziroma skupno 42.429 m³ (147 m³/ha). Prirastek je bil izračunan v višini 1591 m³ iglavcev in 228 m³ listavcev, skupno 1820 m³ letno, etat pa so določili v višini 462 m³ iglavcev in 198 m³ listavcev, skupno 660 m³ letno. Delež drevesnih vrst je bil naslednji:

smreka – 64, jelka – 9, bor – 2, macesen – 3; **iglavci – 78 %**, bukev – 11, hrast – 2, javor – 3, črni gaber – 2, jesen – 1, drugi listavci (jš, bga, bz, br, ko, mo, mk) -3; **listavci-22 %**. Fondi (lesna zaloga, prirastek) varovalnih gozdov tu niso zajeti.

Iz že omenjene zgodovine teh gozdov, nekdanj last rudnika Zagorje oziroma TPD ugotavljajo, da so bile kulture, ki so nastale s sadnjo smreke, bora in macesna na kupljenih, negozdskih površinah v 19. stoletju, posekane v obdobju 1915–1927 za potrebe rudnika – jamski les (gozdovi prve obhodnje). Te golosečne površine so pogozdili in nato premalo negovali, zato so bili pogosto snegolomi in vetrolomi. Prav tako so delali goloseke v naravnih, mešanih gozdovih (smreka, jelka, bukev), ki jih je TPD odkupila ob koncu 19. stol. Tudi te goloseke so umetno obnovili (smreka, delno bor in macesen) ter določili obhodnjo 50 let (jamski les za potrebe rudnika!).

Najmočnejše sečnje so bile med 1. sv. vojno, nato pa se je sečnja zmanjšala, povečal pa se je obseg pogozdovanj, posebno v obdobju 1921–1928. Z navedenimi močnimi sečnjami so skoraj v celoti posekali vse prvotne, mešane gozdove naravnega izvora. Les iglavcev so uporabili za jamski les ali so ga zrezali na žagi, bukovino pa so vso že v gozdu predelali v oglje (množična proizvodnja oglja v gozdovih Jelovice je bila še v obdobju 1942–1943). V času največje eksploatacije so postavili žičnico za spravilo lesa iz Jelovice do Zagorja (6500 m), ki je obratovala 3 leta, dokler niso posekali vsega zrelega lesa (1919–1921). Lastna, mala drevesnica (ca. 500 m²) ni zadovoljevala potreb po sadikah, zato so le-te kupovali v banovinskih drevesnicah. Po 2. svetovni vojni so opravljali le varstvene in gojitvene sečnje (letno okrog 300 m³), le leta 1951 in 1957 so posekali 1500, oziroma 1000 m³ zaradi katastrofalnih snegolomov. Načrtovalca (inž. A. Šetinc in inž. N. Zalokar) sta ugotavljala, da so predstavljale kulture v letu 1958 deloma prvo, večinoma pa drugo generacijo smreke. Kulture na nekdanjih poljedelskih tleh so sicer povzročile degradacijo tal, v splošnem pa so tla bogata. Snegolomi in vetrolomi so pogosti, posebno v V in JV delu enote (monokulture), v Z in JZ delu enote

pa so se listavci obdržali (smreke tu niso sadili zaradi težko prehodnega terena in nevarnosti vetra).

V letu 1968 so bili ti družbeni gozdovi (SLP-1) vključeni v gg enoto Zagorje, kjer so še danes. Tudi za gozdni predel Kisovec, prav tako družbena last (SLP-1), je bil leta 1960 sestavljen gg načrt (1960–1969). Ta enota je obsegala še manjše gozdne površine, kot Jelovica: samo 149,47 ha gozdov, od česar je bilo kar 40 ha varovalnih gozdov in samo 110 ha lesnoproizvodnih. Te površine so v k. o. Loke – 143 ha, Šentlambert – 4 ha in v k. o. Zagorje – 2 ha. Nekdaj so bili to listnati gozdovi (predvsem bukev), v katerih pa je rudnik sekal gole-seke in jih umetno obnavljal s sadnjo smreke, deloma bora in macesna (bukev so kuhali v oglje). Sadike so sadili strogo v vrstah in jih prevezovali h kolcem zaradi snega. Sadike so izpopolnjevali in opravljali čiščenja v kulturah. Delo so opravljali pomožni jamski delavci pa tudi vodja del je bil »jamar«. Kulture, stare leta 1960 okrog 46 let, so sekali postopoma v obdobjih po 1–5 let, od Z proti V na povprečni površini 6 ha, vmes pa so ostali neposekani, posamezni strmi robovi (črni gaber, bukev). Na teh strmih bregovih se plodnost močno menja; tako najdemo npr. smreko ob vznožju, ki je stara 46 let s premerom v prsni višini 35 cm in višino 22 m, v zgornji tretjini pobočja pa smreko iste starosti, a s prsnim premerom 15 cm in le do 7 m višine.

V letu 1959/60 so s polno premerbo v lesno proizvodnih gozdovih ugotovili zalogo 10.435 m³ iglavcev in 5946 m³ listavcev, skupno 16.381 m³ (96 oziroma 54 m³ – 150 m³/ha). Ta gozdni predel je od leta 1971 (1970/71) vključen v gg enoto Čemšenik. Del teh gozdov je ostal v lasti rudnikov, del pa je prevzelo GG Ljubljana. Kot je že navedeno, je iz zapisnika z dne 29. 7. 1946, ko je TPD oziroma so rudniki predali gozdove Gozdni upravi Litija, razvidno, da je imel TPD v tistem času v omenjenih treh revirjih po katastru 640 ha gozdov. Kolikšne pa so bile dejanske površine gozdov v naravi, ni znano. Prav tako je že omenjeno, da je pretežni del teh gozdov ostal rudnikom (danes REK EK).

Kot na drugem območju Zasavskih gozdov, tu še posebno ugotavljamo velike

probleme v zvezi s propadanjem gozdov. V zvezi s temi problemi je bilo že veliko napisanega tudi v GV (inž. M. Šolar!), zato o tem samo nekaj besed. Onesnaževanje zraka, vode, tal, rastlinstva, ljudi in živali, skratka celotnega okolja, povzročajo na tem območju predvsem: termoelektrarna Trbovlje, katere dimnik so sicer povišali na »čednih« 380 m višine, a nosi zdaj nesnago na večje razdalje, kot prejšnji nižji. Tu so še cementarna Trbovlje, industrija gradbenega materiala Zagorje (apno), Kemična tovarna in steklarna v Hrastniku. Na območju rudnikov pa nastopajo poleg tega še t.i. rušne cone (območja rudniških jaškov in rovov), dnevni kopi premoga in s tem krčenja gozdov, deponije jalovine, snegolomi in vetrolomi v monokulturah smreke. Vse te težave so skoncentrirane v tej ozki dolini Save in okolici. Okolje zaradi delovanja rudnika še danes spreminja podoba: krčitve gozdov, predvsem zaradi dnevnih kopov, zaradi deponij, posedanje terena, udori ter druge, predvsem mikrolokacijske spremembe, dalje sušenje drevja, siromašenje gozdov na splošno zaradi onesnaževanja po celi zemeljski površini, posebno pa še zaradi lokalnih onesnaževalcev. Vse te negativne pojave srečujemo vsakodnevno na območju Zasavja. Ob nezmanjšanem splošnem onesnaževanju, posebno pa še lokalnih povročiteljev tega onesnaževanja, je prihodnost tako gozdov kot celotnega okolja zelo žalostna, torej so gozdovi obsojeni na propad. Prepričan sem, da bomo vsi in ne samo gozdarji veseli, če je to napoved le največjega pesimista, in da se bodo zadeve obrnile na bolje.

DOBOVEC

Ne bom se bistveno oddaljil od opisa gozdov bivše TPD, če nadaljujem z drugim, večjim kompleksom gozdov, ki je v neposredni bližini opisanih »rudniških« gozdov. V mislih imam gozdove okrog Dobovca, ki ležijo SV od Kuma (vrh v Zasavju – 1216 m) navzdol proti Savi. Ti gozdovi so na območju k. o. Dobovec, Podkraj in delno Podkum, upravno-politično pa spadajo pod občino Hrastnik. Strma pobočja z mnogimi jarki in vsemi ekspozicijami segajo od reke Save z nadmorsko višino okrog 200 m

navzgor do nadmorskih višin okrog 1200 m (Kum 1216 m). Ti gozdovi, ki so bili po 2. sv. vojni nacionalizirani ter z njimi danes upravlja in gospodari GG Ljubljana, pokrivajo površino okrog 950 ha v več ali manj strnjenih kompleksih (v k. o. Podkraj so npr. gozdovi v celoti družbena lastnina GG Ljubljana). Dolgo časa so bili ti predeli slabo dostopni (pomanjkanje gozdnih cest, v glavnem zemeljske drčje), dostop pa je že po naravi oviran vsled hudih strmin, globokih jarkov in skalnih previsov nad Savo. Poleg naštetih negativnih faktorjev, ki vplivajo na gospodarjenje s temi gozdovi pa se, recimo zadnjih 150 let pojavlja še dodaten »uničujoč« element, ki sem ga omenil že pri »rudniških« gozdovih. To so strupeni plini (posebno SO_2), ki jih poleg vsesplošnega onesnaženja izpuščata v zrak kemična tovarna v Hrastniku in termoelektrarna v Trbovljah, ter prah, ki ga povzročata pri svojem obratovanju gradbena industrija v Zagorju in cementarna Trbovlje. Danes so ti gozdovi močno ogroženi in je normalno gospodarjenje z njimi onemogočeno. Od omenjenih približno 950 ha družbenih gozdov (SLP-1) je danes uvrščenih v kategorijo lesnoproizvodnih gozdov z omejeno proizvodno funkcijo več kot polovica površin (500 ha), 200 ha je trajno varovalnih gozdov, gozdov s posebnim namenom nekaj čez 100 ha (študijski objekt varovalnega tipa gozdov) in le dobrih 140 ha gozdov je lesnoproizvodnih brez omejitvev.

Za ugotavljanje stanja gozdov danes je pomembno, da poznamo zgodovino gospodarjenja s temi gozdovi. Vsled zaokroženosti razlage naj se bežno dotaknem tudi gozdov zasebne lastnine. Težek teren, odmaknjeni kraji, malo za kmetijstvo primernih površin – vse to se je odražalo tudi v okoliških gozdovih. Običajen način gospodarjenja je bilo tudi tu t. i. kmečko prebiranje. Negativni vplivi na gozd pa so se kazali med drugim tudi pri kleščanju stoječega drevja (stelja) in pri krčitvah vsled pomanjkanja obdelovalne zemlje. Tako so ponekod v letih pred 1. sv. vojno (1914) gozd izkrčili, grmovje zažgali, zemljo prekopali in sejali žito. Gozd so krčili v pasovih: v enem pasu so 2 leti zpored sejali žito, nato pa izkrčili nov pas. Opuščen pas so prepustili

naravi in tam se je največkrat pojavila leska (grmišča). V začetku 30. let so postavili na Dobovcu tudi žago venecijanko, ki je obratovala še leta 1976 (Strgaršek). Tudi precej oglja so še nakuhal v 60. letih tega stoletja. Vsled težkih pogojev za življenje se opuščajo mnoge kmetijske površine in tla se zaraščajo. Gozd v Sloveniji osvaja mnoga, nekdanj obdelana zemljišča.

In kaj se je dogajalo v veleposestniških gozdovih? Neznaten del površine od 950 ha gozdov je bil last cerkve Sv. Neže na Kumu. Dokajšen delež (205 ha, od tega danes 45 ha trajno varovalnih gozdov) pa so predstavljali gozdovi nad Savo pod Završami, krajevno Prusnik in Bregar (oddelki 23–26, k. o. Dobovec). Ti gozdovi so bili do konca 2. svetovne vojne last Oskarja Potjoreka. Lastnik vseh drugih gozdov (ca. 770 ha, od tega danes 155 ha trajno varovalnih, 110 ha s posebnim namenom – študijski, varovalnega tipa, ter 500 ha gozdov z omejeno lesno proizvodno funkcijo) pa je bil do nacionalizacije po 2. svetovni vojni, veleposestnik Jakil. Ta je gozdove kupil pred 1. svetovno vojno (1914, 1915) od Avša (Bogdan Avsch, 26. 3. 1909 oziroma Friderick Avsch, 7. 4. 1913). Avš je kupil 3. 6. 1907 to gozdno posest od dr. Ivana Hribarja, ljubljanskega župana, ta pa 7. svečana 1906 od nekega lastnika iz Lienza (po gozdnogospodarskem načrtu za Dobovec, 1955–1964 oziroma ZK na sodišču v Trbovljah), morda je to bil neki Joseph Jellen iz Dobovca št. 24, ki se tudi omenja kot prejšnji lastnik z. k. vložka 32 v k. o. Dobovec – podatek je bil vnesen v ZK iz urbarja leta 1864. Tako Potjorek kot Jakil sta bila lastnika teh gozdov (razen cerkvenih) vse do konca 2. svetovne vojne. Ko so bili ti gozdovi razglašeni za SLP, je z njimi upravljal Ministrstvo za gozdarstvo, po letu 1948 pa gospodarilo GG Ljubljana (gozdni obrat Trbovlje oziroma Litija) vse do januarja l. 1956, ko so bili dodeljeni GG Brežice (gozdni obrat Radeče), a že januarja 1960 vrnjeni GG Ljubljana, ki še danes z njimi gospodari.

Vse do konca 2. svetovne vojne so v teh gozdih gospodarili z oplodno sečnjo pa tudi z neke vrste prebiranjem (sekali le kvalitetno drevje!), deloma pa tudi z golosečnjami – vmes so bile v glavnem higienske

sečnje. Pri listavcih so bila sortiment v glavnem drva (za lastno porabo oziroma prodajo in za kuhanje oglja), le redko za železniške prage ali hlodovina za žago; iz smrekovine pa so tesali trame. Golosečne površine so umetno obnavljali s sadnjo smreke, deloma macesna in na grebenih s črnim borom. V naravno pomlajene površine so vnašali tudi smreko. Mlade sečnje niso negovali ali pa zelo malo in zato so vitalnejši in agresivnejši listavci (bukev iz panja) prerastli iglavce. Še preden je postal lastnik teh gozdov dr. Hribar, so oddelke 1,2 in 3 (vzhodno od Čimerne, danes GG Brežice, občina Laško) posekali na golo in posadili smreko. Ker niso opravljali nege, je bukev, predvsem iz panja, prerastla smrekove nasade. V prvih letih tega stoletja (tudi že last dr. Hribarja) so deloma redčili v smrekovih kulturah. Sekali so z nizko intenziteto, podstojne iglavce – kapnike, listavce pa so predelali v oglje. Ko je bil lastnik teh gozdov Avš (1907–1914) in zaposlen kot gozdar Švigelj, niso opravljali nobenih del (ne sečnje ne nege). Ko je gozdove kupil Jakil (1914–1915), so na Dobovcu delovali naslednji logarji: Bregar, Ovelbar, Čeč, Peračih (upokojeni šolski upravitelj), Hebat in Vodopivec. V odseku 6a (danes »c«) so npr. prodali les na panju dvema lesnima trgovcema (oplodna sečnja druge faze), v oddelku 8 – okrog bivše kmetije na Okrogju, pa so nasadili črni bor, smreko in macesen. V oddelkih 9 in 10 – vzh. od naselja Župa, so po oplodni sečji nastale praznine pogozdili s smreko, ki pa jo je pozneje prerastla bukev. V oddelkih 15 in 16 – vzh. od naselja Dobovec, so končali sek oplodne sečnje, les porabili za izdelavo oglja, nepomlajene praznine pa pogozdili s smreko in črnim borom. Tudi tu je pozneje bukev prerastla smreko. Po letu 1930 so ob dolini Ribnika iz posekanih smrek tesali trame. V oddelkih 19 in 20 – nad Savo oziroma pod Dobovcem so prav tako oplodno sekali, a smreke niso vnašali. Oplodna sečnja v oddelkih 21 in 22 – nad Škofjo rižo, nad Savo, ni uspela. Morda je bilo krivo onesnaženje s plini iz bližnjih tovarn – poseke je prerasel plevel. Bukovino so tam predelali v drva in železniške prage. V oddelkih 23 in 24 – bivši Potjorekovi gozdovi nad Savo oziroma pod Za-

vršami in Doli, so na polovici površine naredili golosek in posadili smreko, ki pa jo je prerasel plevel (vrba, bezeg, nagnoj in srobot), saj nege niso opravljali. Na drugi polovici so izvršili končni sek oplodne sečnje, ki pa je slabo uspel – bujna rast pievela in slaba nega. Les so predelali v prage in drva. V oddelkih 24 in 25 – last Potjoreka Oskarja – so sekali in opravljali higienske sečnje. Na posameznih mestih so sadili smreko, ki pa je propadla, saj nege niso opravljali. V oddelku 26 – pod Završami, kjer je gozd s poudarjeno varovalno vlogo, so opravljali le higienske sečnje. V oddelku 28 – bivša last cerkve na Kumu – so del površine posekali na golo in okrog leta 1932 posadili smreko, čiščenje pa so opravili šele po letu 1945. Na drugih površinah so vodili le prebiralne sečnje. Na delu površine oddelka 29 pod vrhom Kuma, so med 2. svetovno vojno (Nemci?) napravili golosek. Hlodovino in drva so nameravali spraviti prek Vodene peči in Gorenje vasi na cesto, a jim ni uspelo. Po vojni so vso to posekano maso predelali v oglje. Površina se je naravno pomladila z bukvijo in javorom. V oddelku 30 – pod Kumom – so izvajali na delu površine oplodno sečnjo in se je površina lepo naravno pomladila. Semenjakov niso posekali in leta 1955 je to posamezno drevje še stalo sredi pomlajenih površin. V spodnjem delu so naredili golosek in okrog leta 1915 posadili smreko. Nego so sicer opravljali (čiščenje), a so nasad uničevali polhi (premalo bukovega žira).

Za bivše Jakilove gozdove je prvi elaborat sestavil inž. V. Putick za obdobje 1925–46 (20 let). Načrt je verjetno zgorel leta 1943, ko je pogorela graščina Boštanj ob Savi. Inž. A. Šivic piše v Gozdarskem vestniku 1969, št. 1/2 (str. 59): Posestvo Boštanj ob Savi je bilo nekdaj last Hrvatske banke, od katere ga je kupil J. Jakil, trgovec z usnjem iz Zagreba. Posestvo ima 2300 ha gozdov. Pozneje je Jakil odprodal 774 ha gozdov TPD Bela krajina d. d., 389 ha Carneluttiju (Impolca), 52 ha občini Boštanj, ostanek 996 ha pa so si zaradi agrarne reforme razdelili med seboj Jakili: Marija, Venče, Julij in Joško. (Op.: morda od Jakilov še Niko in Franja?; vsota površin, odprodanih in obdržanih – razdeljenih go-

zdov med Jakile, znaša 2211 ha).

Po koncu 2. svetovne vojne, ko je bila celotna posest, tako od Potjoreka, kot od cerkve in Jakila, nacionalizirana, je s temi gozdovi upravljalo Ministrstvo za gozdarstvo oziroma po letu 1948 GG Ljubljana vse do leta 1956, ko je v januarju tega leta te gozdove prevzelo v gospodarjenje GG Brežice, jih pa januarja 1960 spet vrnilo GG Ljubljana.

Po 2. svetovni vojni je bil sestavljen za te družbene gozdove načrt z veljavnostjo 1955–1964. V letu 1965, ko je bila narejena prva revizija tega načrta, so združili zasebne gozdove z družbenimi v eno gg enoto Dobovec, s tem, da je del površin ostal GG Brežice. (gozdni predel JATNA k. o. Svibno). Leta 1972 je bila izvršena sprememba oziroma dopolnitev načrta vsled specifičnih razmer, ki so vladale na tem območju – zaplinjanje, propadanje gozdov, posebno iglavcev. V letu 1976 so po plinih ogrožene sestoje uvrstili v kategorijo začasno varovalnih, v letu 1986 pa v kategorijo gozdov z omejeno lp. funkcijo (607 ha), tako da znaša površina »normalnih« gospodarskih gozdov = lp. gozdovi brez omejitev, samo 143,46 ha! Podatki kažejo, da so lesne zaloge kljub zaplinjanju naraščale vse do obdobja okrog leta 1980, pozneje pa višina lesnih zalog pada (pripomogel tudi žled!), zlasti pri iglavcih. Leta 1965 so bile sicer lesne zaloge zadnjič ugotovljene s polno premerbo, zato so poznejši podatki o višini lesnih zalog lahko deloma vprašljivi;

dejstvo pa je, da višina lesnih zalog pada. Problemi v zvezi z onesnaževanjem ostajajo oziroma se povečujejo, gozdovi hirajo in propadajo.

VIRI

1. Orožen J.: Zgodovina Zagorja ob Savi I., Zagorje ob Savi, 1980.
2. Orožen J.: Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola, I., Trbovlje, 1958.
3. Zemljiška knjiga, Tem. sodišče, enota Trbovlje.
4. Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937.
5. Seznam razlaščenih parcel last TPD. Ljubljana, Gledališka 14 – kot priloga k odločbi okrajne komisije za agrarno reformo v Trbovljah, opr. št. 511, št. vpisnika 55, dne 13. avgusta 1946.
6. Zapisnik z dne 29. 7. 1946 – prevzem gozdov TPD, revirjev Zagorje, Trbovlje, Hrastnik po ministrstvu za kmetijstvo in gozdarstvo na osnovi odloka št. 6186/1 z dne 17. 7. 1946.
7. Poročilo o poljedelsko-gozdarskem gospodarskem načrtu TPD od leta 1935 dalje – Rudnik Trbovlje.
8. Gospodarsko gozdni načrt gozdov rudnika Zagorje (1936–1945).
9. Gozdnogospodarski načrt ge Jelovica (1958–1967).
10. Gozdnogospodarski načrt ge Kisovec (1960–1969).
11. Gozdnogospodarski načrt ge Dobovec – družbeni gozdovi (1955–1964).
12. Gozdnogospodarski načrt ge Dobovec – zasebni gozdovi (1955–1964).
13. Gozdnogospodarski načrt ge Dobovec (1965–1974) in dodatek 1972.
14. Gozdnogospodarski načrt ge Dobovec (1976–1985).
15. Gozdnogospodarski načrt ge Dobovec (1986–1995).